

tehdit edip 753-756 (1352-1355) yılları arasında yapılan bir antlaşma sonucu Menteşeoğulları'nı silâhsızlanmaya zorladı. Buna rağmen ticarî ve diplomatik münasebetler kesilmedi. İbrâhim Bey muhtemelen 756 (1355) yılı civarında vefat etti. Onun ölümünden sonra oğullarından Mûsâ Bey Peçin, Balat ve Milas, Mehmed Bey Muğla ve Çine, Ahmed Gazi Bey güneyde Makri ve Marmaris bölgesinde hüküm sürmeye başladı. Mûsâ, "ulu beg" olarak 759-760'ta (1358-1359) Kandiye Dukası Pietro Badeor ile bir antlaşma yaptı. Ahmed Bey'in de Rodos ile Kıbrıs arasındaki gemilere karşı harekâtı üzerine Kıbrıs Kralı I. Peter'in donanmasının 766'da (1365) Aydın ve Menteşe sahillerini tehdit ettiği, Venedik'in araya girmesiyle barış yapıldığı bilinmektedir.

Mûsâ Bey'in ölümünün (776/1375'ten önce) ardından yerine kardeşi Ahmed Bey geçti. Ahmed Bey'in aynı zamanda beyliğin Milas ve Peçin koluna da hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Menteşe Beyliği bu dönemde bazı Ege adalarından haraç alacak ölçüde kuvvetlenmişti. Bunlardan biri Naksos (Nakşe) adası idi. Ahmed Bey bir ara Balat'a hâkim olduysa da bu kısa sürdü. Balat ve çevresi 791'den (1389) önce Mehmed Bey'in oğlu Gıyâseddin Mahmud'un idaresinde bulunuyordu. Ancak Mahmud Bey, kardeşi İlyas Bey'e karşı yaptığı hâkimiyet mücadelesini kaybederek Osmanlılar'a sığındı. İlyas Bey ve babası Mehmed Bey Karamanoğulları'nın Osmanlılar aleyhine düzenledikleri ittifaka katıldı. Yıldırım Bayezid'in bu ittifaka karşı yaptığı Anadolu seferi sırasında Balat ve Muğla'daki Menteşe kolunun toprakları ele geçirildi. Ahmed Gazi Şâban 793'te (Temmuz 1391) öldü. Onun hâkimiyeti altındaki yerler Osmanlı idaresine geçti. Kardeşi ve oğlu İlyas ise Timur'un yanına kaçtı.

Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Timur, öteki Anadolu beyliklerinde olduğu gibi Menteşeoğulları'na da ülkelerini iade etti. Bu sırada muhtemelen Mehmed Bey ulu beg durumundaydı ve daha sonra Menderes nehri yakınında Timur'un ordugâhına giderek bağlılığını arz ile hediyeler takdim etmişti. Onun zamanında Menteşeoğulları limanları tekrar Batılı tüccarlara açıldı. Mehmed Bey'in 805 yılı ortalarında (1403 yılı başı) vefatının ardından beyliğin başına geçen İlyas Bey Fetret devrinde Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat mücadelelerinde Çelebi Mehmed aleyhine, İsâ Çelebi'nin lehine Aydın ve Saruhanoğulları ile ittifakta bu-

lundu. Fakat müttefikler Çelebi Mehmed karşısında yenilince İlyas Bey onun hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı (1405). Daha sonra Aydın ve Menteşeoğulları Girit dahil Venedik bölgelerine karşı akınlarını sürdürdüler. Çelebi Mehmed'in 816'dan (1413) itibaren hâkimiyetini sağlamlaştırması üzerine İlyas Bey Osmanlılar'ın bir vasalı olarak kaldı. Venedik elçisi Pietro Civran, İlyas Bey'i Peçin'de ziyaret etti ve eski antlaşmayı yenilemek mecburiyetinde bıraktı (17 Ekim 1414). İlyas Bey 818'de (1415) Leys ve Ahmed adlarındaki iki oğlunu Osmanlı sarayına gönderdi. Onun 824'te (1421) ölümünden sonra oğulları Edirne'den kaçıp Menteşe iline giderek beyliğin başına geçtiler. II. Murad 827'de (1424) Menteşe topraklarını ele geçirdiği zaman bu iki kardeş yakalanarak hapsedildi, böylece beylik sona erdi.

Menteşe Beyliği de diğer Anadolu beyliklerinde olduğu gibi ulu beg denilen yaşça büyük bir emir tarafından idare edilmiştir. Antlaşmaları yapan, sikke kestiren ve hutbede adı zikredilen ulu begdir. Menteşeoğulları'nın başşehri Milas idi. Milas'ın yakınındaki Peçin muhtemelen yazlık ikametgâh durundaydı, Balat ise Avrupalı tüccarlar için önemli bir şehir ve limandı. Ortaçağ'ın sonlarında Balat denize şimdi olduğundan daha yakındı ve Menderes nehri buraya ulaşım imkân veriyordu. Balat'ta Venedikli bir tüccar topluluğu ve bunların kendi mahalleleri vardı.

Menteşeoğulları ülkelerini birçok mimari eserle süslemişlerdi (aş. bk.). Ayrıca edebî şahsiyetleri himaye ederek kendi adlarına bazı eserleri Türkçe'ye çevirmişlerdir. Nitekim Gıyâseddin Mahmud adına Farsça'dan *Bâznâme* ismiyle bir kitap tercüme edilmiştir. Şirvanlı Mehmed b. Mehmed'in İlyâs Bey adına *İlyâsiyye* adı verilen muhtasar bir tıp kitabı tercümesi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Taeschner), s. 39, 47 (trc. Yaşar Yücel, *Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri* içinde, Ankara 1980, s. 194, 200); İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, II, 279-280; a.e.: *The Travels of Ibn Battuta* (trc. H. Gibb), London 1962, II, 429-430; a.e.: *Seyahatnâme*, I, 321-322; Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 11; Münecimbaşı, *Camiü'd-düvel: Osmanlı Tarihi: 1299-1481* (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1995, s. 68, 129, 152, 157, 196; İsmail Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçukîyye*, İstanbul 1309, s. 93; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 70-83; a.m.f., "Menteşe-oğulları", *İA*, VII, 724-731; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. O. Ş. Gökyay), İstanbul 1944; Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, An-

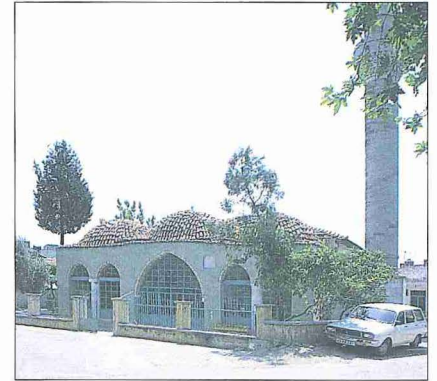
kara 1968, tür.yer.; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 226-230; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s. 597, 599, 603, 607-609; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and the emirates of Menteshe and Aydın (1300-1450)*, Venice 1983; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 367-368; Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara 1999, s. 173-185; Remzi Duran, "Menteşeoğlu Umur Bey", *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 1, Manisa 1997, s. 76-84; Erdoğan Merçil, "Menteşe-Eli", *El²* (İng.), VI, 1017-1018; a.m.f., "Menteşe-Oghulları", a.e., VI, 1018-1019.

ERDOĞAN MERÇİL

□ MİMARİ. Başta Peçin, Milas ve Balat olmak üzere Muğla, Fethiye, Ula, Eski Çine, Yatağan ve Turgut'ta Menteşeoğulları'na ait mimari eserler bulunmaktadır. Bu hânedandan günümüze sağlam durumda ulaşan en eski yapı, Şücaeddin Orhan Bey'in Şâban 730'da (Haziran 1330) inşa ettirdiği Milas'taki Hacı İlyas Camii'dir. Dörtgen planlı, üzeri düz bir çatı ile örtülü, harimi ve üç kubbeli son cemaat yeriyile yalın bir mimarisi olan caminin merdiven şeklindeki minaresi bölgesel bir özellik arz etmektedir (bk. HACI İLYAS CAMİİ). Orhan Bey zamanında Milas'tan çok başşehir durumundaki Peçin'in (Perçin-Bercin) imar edildiği anlaşılmaktadır. İbn Battûta'nın, "Güzel binalar ve camiler vardır" sözü (*Seyahatnâme*, II, 321) o dönemde Peçin şehrinin bayındırlığı hakkında fikir vermektedir. Orhan Bey tarafından 732 (1332) yılında temeli atılan Orhan Bey Camii şehrin ulucamisiydi. Günümüze kadar sağlam olarak gelemeyen cami hakkında bazı seyahatnâmelerde

Hacı İlyas Camii – Milas / Muğla

kısa notlar bulunmaktadır. 733 yılı sonlarında (1333 yılı yazı) Peçin'i ziyaret eden İbn Battûta bu caminin o sırada henüz tamamlanmadığını belirtmektedir (a.g.e., II, 322). 1080'de (1669-70) Peçin'i gören Evliya Çelebi ise yapının oldukça sağlam bir durumda olduğunu bildirir (*Seyahat-nâme*, IX, 210). Onun cami hakkında anlattıklarından hareketle yapının kare planlı olduğu, çam ağacından on altı desteğin taşıdığı düz toprak çatıyla örtüldüğü ve yüksek minaresinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu duruma göre harim kısmı birtakım neflere (sahn) ayrılıyordu. Minaresi bu bölgeye özgü, alçak merdiven şeklindeydi. Yapı günümüzde harabe halindedir. Moloz taştan yapıma duvarlarının kalınlığı yaklaşık 1 metredir. 1,65 m. genişliği olan cümle kapısının sövelerinde ve binanın değişik yerlerinde Bizans yapılarından devşirilmiş ambon parçaları ve sütunlar kullanılmıştır. Evliya Çelebi binanın cümle kapısı üzerinde bulunduğunu belirttiği, şimdi mevcut olmayan kitâbesini de vermektedir. Bu kitâbe, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgideki yanlışlık düzeltilerek İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından yayımlanmıştır (*Kitâbeler*, II, 162). 970 (1562-63) tarihli Tapu-Evkaf Defteri'nden anlaşıldığına göre sancak sınırları dahilindeki değişik köylerde bu camiye vakıflar tahsis edilmişti (BA, *Tapu-Evkaf Defteri*, nr. 338, s. 41 vd.). Caminin doğusunda bir hazîre içinde kare planlı iki türbe, daha doğuda Kızılhan denilen çift katlı bir binanın kalıntıları görülmektedir. Yapı mimari özellikleri yönünden aslında küçük bir saray veya köşk olmalıdır. Taş işçiliğiyle XIV. yüzyıl hususiyeti göstermektedir. Muğla'da Menteşeoğulları'ndan günümüze sadece bir tek yapı ulaşmış, fakat bu yapı neredeyse tamamen yenilenmiştir. Orhan Bey'in oğlu İbrâhim Bey'in yaptırdığı bu cami Ulucami, Emîr Küçük Camii, İbrâhim Bey Camii, Elvan Bey Camii ve Yenicami adlarıyla anılmaktadır. Binayı hem İbn Battûta hem Evliya Çelebi görmüştür. Evliya Çelebi buranın, üzeri toprak örtülü eski tarz-

da yapılmış bir cami olduğunu söylemektedir (*Seyahatnâme*, IX, 201). Son cemaat yeri duvarının üstünde, cümle kapısının hemen yanında bulunan nesih yazılı dört satırlık kitâbeden anlaşıldığına göre 745 (1344) yılında yapılmıştır. 1254'te (1838) Elvan Bey'in tamir ettirdiği yapı 1298 (1881) yılındaki bir yangından sonra Hacce Nazife Hanım tarafından ihya edilmiştir. Caminin kapısı üstünde ve sol duvarında bunlarla ilgili kitâbeler yer almaktadır. XIV. yüzyıl yapısının sadece minaresi kâgir olmak üzere ahşap ve avluzuz bir yapı olduğu, cümle kapısına on üç basamaklı bir merdivenle varıldığı yine Evliya Çelebi'den öğrenilmektedir. Bugün mevcut cami ise kâgir duvarlı, ahşap çatılı ve üzeri kiremit örtülü bir yapıdır. İbrâhim Bey'in Ula'da inşa ettirdiği cami de (ulucami) 745 (1344) yılına aittir. İlçenin en eski ve en büyük camisi olan bu yapı, XIX. yüzyıl içinde geçirdiği tamiratla özgün mimarisini tamamen yitirmiştir. Büyük bir hazîresi olan yapı ve minaresi bir yıkıntı durumunda uzun süre kalmış, cami ihya edildikten sonra hazîre tasfiye edilmiştir.

Ahmed Gazi'nin Peçin'de inşa ettirdiği en büyük yapı kendi adıyla anılan medrese olup Orhan Bey'in yaptırdığı caminin tam karşısındadır. Gotik havalı, geniş-sivri kemerli taçkapısı üzerinde yer alan, sülüs hatla yazılmış beş satırlık kitâbesine göre 777 (1375-76) yılında inşa edilmiştir. Ana eyvanın bulunduğu kubbeli bölüm ön kısmı açık bir türbe şeklinde düzenlenmiştir. Türbenin içindeki mermer sandukalardan biri Ahmed Bey'e aittir (bk. AHMED GAZİ MEDRESESİ ve TÜR-BESİ). Ahmed Gazi'nin Peçin'de imaret ve hamam inşa ettirdiği bilinmekte (BA, *Tapu-Evkaf Defteri*, nr. 338, s. 10) ve bunlara ait harap durumdaki kalıntılar halen görülebilmektedir. Medresenin batısındaki yamaçta medrese ile birlikte yapılmış olması gereken hamamın enlemesine bir sıcaklığı, üzeri kubbe örtülü iki halveti, tonozlu külhanı ve su deposu vardır. Harabeler arasında bulunan, kale girişi

yakınındaki aynı döneme ait bir diğer hamamın ise üç eyvan ve iki halvetten oluşan haçvari planlı sıcaklığı, bir kubbe altında toplanmış ve dört adet küçük mekâna açılan ılıklığı bulunmaktadır. Daha doğuda Kepez mevkiinde yer alan Yelli Camii, pandantiflere oturan tek kubbeli harim ve bunun üzerinde iki çapraz tonozla örtülü son cemaat yerine sahip, moloz taştan inşa edilmiş bir yapıdır. Tonoz örtülü odalar ve eyvanlarıyla yine aynı yerde bulunan bir medrese harabesi ve camisinin yaklaşık 200 m. batısındaki hamam kalıntısı da aynı döneme aittir.

Ahmed Gazi'nin Milas'ta yaptırdığı, ulucami diye anılan yapı kapısı üzerindeki celif hatla yazılmış iki satırlık kitâbesinden anlaşıldığına göre Cemâziyelâhir 780'de (Ekim 1378) inşa edilmiştir. Dörtgen planlı, üç nef oluşturan çift sıra pâyelerin desteklediği düz bir çatısı, mihrap önüne rastlayan yerde bir kubbesi bulunmaktadır. Bölgesel karakter gösteren bir minareye sahip olan Ahmed Gazi Camii günümüze ulaşmamış olan medresesiyle bir bütün oluşturunca (bk. AHMED GAZİ CAMİİ).

Bugünkü Çine kazasına 10 km. mesafede Eski Çine köyündeki Ahmed Bey Camii 1322 (1904) yılında tamir edilmiş, Menteşeoğulları'na ait bir eserdir. Kitâbesi kaybolmuş olan cami kare planlıdır. Devşirme kesme taş ve moloz taştan inşa edilen caminin üzerini çift kademeli ve onikigen kenarlı kasağa sahip 16,25 m. çapında bir kubbe örtmektedir. Kapı ve pencere söveleri de devşirme Bizans malzemesidir. Kuzey ve doğu cephelerine açılmış birer adet kapısı bulunmaktadır. Minberinin geometrik geçme ve yıldız motifleriyle bezenmiş kaliteli bir ahşap işçiliği vardır. Caminin yakınında bulunan ve Ahî İbrâhim Türbesi diye anılan yapının da mimari özellikleri yönünden Menteşeoğulları dönemi eseri olması gerekir. Yine devşirme kesme taş bloklar ve tuğla malzeme ile inşa edilen bu türbe mescid ve mumyalık bölümlerinden meydana gelmektedir. Kare plan üzerine sekizgen kasnaklı piramidal kubbe oturtulmuş, kubbeye geçişlerde Türk üçgenleri kullanılmıştır.

Bir liman şehri olan Mekri / Meğri'de de (Fethiye) Gazi Ahmed Bey devrinde çeşitli sivil ve dinî yapıların inşa edildiği bilinir. Burada Ahmed Bey kendi adına bir cami ve medrese yaptırmış (BA, a.g.e., nr. 338, s. 126, 135), bu medrese 1473 Ağustosunda Venedik donanmasının saldırısı sonucunda yıkılmış ve Hacı İvaz ta-

Ahmed Gazi
Medresesi –
Peçin /
Muğla

rafından seki yaylasında yeniden inşa ettirilmiştir (BA, a.g.e., nr. 338, s. 64). Ahmed Bey, Menteşe Bey'in türbesini Çakır Süleyman Bey çayırı mevkiinde yeniden yaptırmıştır. Bu türbe kare planlı, üzeri kubbe örtülü basit bir yapıdır ve içinde tek bir sanduka bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Gazi Ahmed Bey'in Eskihisar'ı (Yatağan yakınındaki antik Stratonikeia şehri) Cenevizliler'den aldıktan sonra (?) bir cami inşa ettirip şehri imar ettiğini söylemektedir (*Seyahatnâme*, IX, 207).

Osmanlılar'ın ilk fethettiği yıllarda (1390-1402) Yıldırım Bayezid'in Menteşe valisi olan Hoca Firuz'un yaptırdığı Firuz Bey Camii ve Medresesi 26 Safer 797 (21 Aralık 1394) tarihlidir. Zâviyeli camiler grubuna giren bu yapı, plan itibarıyla XIV. yüzyıl sonundaki erken Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşımasına rağmen diğer mimari özellikleri Beylikler dönemini işaret etmektedir. Fakat gösterişli mimarisi ve taş süslemesiyle Osmanlı hükümlerinin izlerini taşımaktadır. Avlunun batısında yer alan medrese odalarıyla bir külliye şeklinde düşünülmüş olması bu etkiyi açıkça ortaya koymaktadır (bk. FİRUZ BEY CAMİİ ve MEDRESESİ).

Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından Timur'un Menteşe Beyliği'ne topraklarını iade etmesi üzerine Balat merkez olmuş, idareyi tekrar İlyas Bey ele almıştır. İlyas Bey'in bu dönemde Balat'ı önemli bir merkez haline getirdiği görülmektedir. Giriş cephesinin orta kemeri içinde yer alan kitâbeye göre İlyas Bey'in ikinci beyliği sırasında Zilkade 806'da (Mayıs 1404) inşasına başlanan Balat'taki caminin Anadolu Türk mimarisinin gelişiminde özel bir yeri vardır. Bir avlunun etrafındaki medrese ve müştemilâtı ile küçük bir külliye şeklindedir. Kare planlı kalın duvarlar üzerine de, ge-

çişleri Türk üçgenleri ve mukarnas dolgu tromplarla sağlanmış olan 14 m. çapındaki kubbesiyle dikkati çekmektedir (bk. İLYAS BEY KÜLLİYESİ).

İlyas Bey'in antik Lagina (Leyne) şehri yakınında şimdiki Turgut bucağı içinde yaptırdığı cami kare planlı ve tek kubbelidir. Taş ve tuğladan inşa edilmiş olan yapı günümüze çeşitli dönemlerde görüldüğü tamirler sonucunda ulaşabilmiştir. Kapısı asimetrik olarak minarenin bulunduğu yere yakın (solda) açılmıştır. Son cemaat yeri iki pâyenin taşıdığı iki çapraz tonoz ve boylamasına bir beşik tonozla kaplı eğimli bir çatıya sahiptir. Kubbe iri badem ve pandantiflerle kasnağa oturur. Çift kademeli kasnak üzerindeki kubbe merkeze doğru sivrilmiştir. Tek şerefeli bodur minaresi tuğladan yapılmıştır.

Menteşeoğulları'ndan İlyas Bey ve Orhan Bey dönemlerine ait yapılar mütevaazi, fazla özelliği olmayan binalardır. Yalnızca bölgesel özelliklere sahip, yerli mimari üslûbun ürünü oldukları görülür ki bu özellik merdiven üzerinde balkon şeklindeki minareleridir. Ahmed Gazi'nin Peçin'deki medresesi Selçuklu mimari geleneklerine uyan, dengeli plana sahip olgun bir yapıdır. Milas'taki Ahmed Gazi Camii ise sadece âbidevi görüntüsüyle ön plana çıkmaktadır. Yapıların içi ve dışının mermer levhalarla kaplanması ve taş süslemenin belirginleşmesi, Menteşeoğulları'nda ancak XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyıl başına ait yapılarda görülmektedir. Bu yapılar zengin cephe düzenlemesiyle de önem taşımaktadırlar. Ayrıca külliye düşüncesinin yerleşmesi ve tek kubbe altında toplanan geniş mekân fikrini ortaya koyan örnekler (Eski Çine Ahmed Gazi ve İlyas Bey camileri) yine Menteşeoğulları'nın sözü edilen döneme ait yapılarında görülmektedir.

Menteşeoğulları'ndan bol miktarda mezar taşı günümüze ulaşmıştır. Bunlardan bir kısmı ilk merkez durumundaki Peçin'de bulunmaktadır. Ahmed Gazi Türbesi'nde olanlar dışındaki mezar taşları harap bir halde, birçoğu toprağa gömülmüş vaziyettedir. Bir kısmı medrese avlusuna taşınmıştır. Ancak diğer mezar taşlarının ortaya çıkarılması için arkeolojik çalışmaya ihtiyaç vardır. 793-848 (1391-1444) yıllarına ait bu mezar taşları, Rudolf Meyer Riefstahl'in çektiği fotoğraflar yardımıyla Paul Wittek tarafından incelenmiş, Riefstahl'in Peçin'le ilgili hazırladığı bir kitapta yayımlanması düşünülmüşse de bu gerçekleşmemiştir. Balat'ta bulunarak İzmir Müzesi'ne taşınan yetmiş yakın mezar taşı 795-894 (1393-1489) yıllarına aittir. Bunların bir kısmı Bizans döneminden kalma taşların kesilmesiyle yapılmıştır. Bazı taşların üzerinde basit süslemeler görülse de sülüs hatla yazılmış kitâbelerin bir kısmının üstündeki yazılar usta ellerden çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Tapu-Evkaf Defteri*, nr. 338, s. 10, 41 vd., 64, 126, 135; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, II, 321-322; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 201-203, 207-210; K. Wulzinger, "Die Piruz Moschee zu Milas", *Festschrift der technischen Hochschule*, Karlsruhe 1925, s. 161-185; a.mlf. v.d.gr., *Das islamische Milet*, Berlin-Leipzig 1935, s. 12-40, 60-68, 89-93, İv., 1-7, 11-13, 35; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, İstanbul 1929, II, 150-179, rs. 41-54; a.mlf., "Menteşe-oğulları", *İA*, VII, 728-730; P. Wittek, *Das Fürstentum Mentese*, İstanbul 1934, s. 128, 138-143, 152; a.e.: *Menteşe Beyliği* (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1994, s. 110-153; Asaf Gökbel - Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, İstanbul 1936, I, 94-97; Zekâi Eroğlu, *Muğla Tarihi*, İzmir 1939, tür.yer.; Aşkıdül Akarca - Turhan Akarca, *Milas: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, İstanbul 1954, s. 95-102, 117-121; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 514-523; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 64; G. Kleiner, *Die Ruinen von Milet*, Berlin 1968, s. 142-152, şekil 112-114; Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisini*, Ankara 1970, s. 162-163; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1970, I, 179-182; Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı: XIV. Yüzyıl*, İstanbul 1977, s. 42-44; a.mlf., *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, II, 226-230; a.mlf., "Beylikler Devri Mimari Sanatı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara 1993, s. 178-179; *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, 697-701; K. Ekrem Uykucu, *Muğla Tarihi*, İstanbul 1983, s. 74-96; Zeki Sönmez, *Başlangıcından XVI. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 356-359, rs. 192-193, plan 74^{a-b}; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri: II. Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Ankara 1991, s. 53-55; Ömer Bakırer, "Ortaçağda Muğla", *Tarih İçinde Muğla* (haz. İlhan Tekeli), Ankara 1993, s. 13-14; Ahmed Tevhid, "Menteşe Beyliği Âsâr-ı Kadimesi",

İlyas Bey Camii'nin giriş cephesinden detay

TOEM, II/12 (1330), s. 761-768; a.mlf., "Menteşeoğulları'ndan Ahmed Gazi Bey'in Hayratı Kitâbeleri", a.e., III/18 (1331), s. 1146-1152; Hâfız Kadri, "Menteşeoğulları'ndan İbrahim Bey'in Muğla'da Kâin Camii Kitâbesi", a.e., IV/21 (1331), s. 1352; a.mlf., "Menteşe İmaretine Dair Âsâr-ı Kadîme", a.e., V (1330), s. 57-60; Mübârek Galib, "Menteşeoğulları Devrine Ait Bazı Kabir Taşları", TM, II (1926-27), s. 347-363; Ayda Arel, "Menteşe Beyliği Devrinde Peçin Şehri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, I, İstanbul 1968, s. 69-101 (72 adet resimle birlikte); Semavi Eyice, "İlyas Bey Camii", TA, XX, 102; Besim Darkot, "Milas", İA, VIII, 313.

ENİS KARAKAYA

MENÜÇİHR CAMİİ

Türkiye'nin
Ermenistan sınırında
Anadolu'daki ilk camilerden
biri.

Ocaklı köyü (eski Ani) yakınında olup Şeddâdîler'den (Benî Şeddâd) Ebû Şücâ' Menûçîhr tarafından Türkler'in Anadolu'ya girmesinden az sonra 1072-1086 yılları arasında inşa edilmiştir. Cami eski şehrin hemen hemen merkezinde, orta surlarının güney burcuna ait kalıntıların yakınında bulunmaktadır. Yapı, Petrograd (Leningrad) Üniversitesi kazı ekibinin burada araştırma yapmaya başladığı 1892 yılına kadar oldukça sağlam durumdaydı. Söz konusu incelemeler 1904'e kadar devam etmiş, bu süre zarfında yapı kazı evi olarak kullanılmış, ardından kazı başkanı Nikola Marr tarafından yapıya ait pek çok parça yerinden sökülerek Sovyetler Birliği'ne götürülmüştür. Bugün sadece mihrap duvarı, batı yan duvarı ve kuzeybatı köşesindeki sekizgen kesitli, kalın gövdeli minaresinin bir kısmı sağlam durumdadır.

Caminin planı pek düzgün olmayan bir dikdörtgen şeklinde olup (18,5 × 15,7 m.) yapı çift katlı olarak düzenlenmiştir. Alt

Menûçîhr
Camii –
Kars

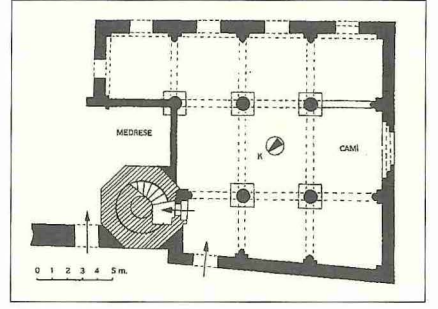
kattaki mahzen, örtüsü zengin bir tonoz sistemine sahip olan odalardan meydana gelmiştir. Üst kat mekânı (harim) kalın gövdeli, dorik forma benzer başlıkları bulunan bodur sütunlarla üç sahna ayrılmıştı. Bu bölüm tahrip olmuştur. Sağlam durumda bulunan duvarlar üzerinde sivri kemerli dar ve uzun pencereler açılmıştır.

Caminin sonraları gözetleme kulesi olarak da kullanılan minaresi çift renkte taşlardan yapılmıştır. Eski şehrin ortasında bir zafer anıtı gibi yükselen bu heybetli minarenin şekli Selçuklu mimarisinin erken devir özelliklerine uygundur. Minare camiye göre daha açık renkli taşlardan inşa edilmiş olup Emîr Fadlûn tarafından 1125 yılında yaptırıldığı kabul edilmektedir. Minarenin ilgi çekici tarafı, üzerinde beyaz renkte taşların sıralanmasıyla küfi hatla yazılmış "bismillâh" yazısının olmasıdır. Eski kaynaklarda caminin batı duvarının üstünde yer alan inşa kitâbesiyle bundan başka iki kitâbeden söz edilir.

İnşaatında kullanılan malzeme "volkanik tüf" adı verilen, sağlam fakat hafif bir taştır. Bölgeye has olan, siyah, bej, kahverengi ve gri renklerdeki bu taşlar Horasan harcı ile kaynaştırılmıştır. Düzgün bir sıralama göstermeyen taşlar yapının dış cephelerinde hareketli bir görünüm meydana getirmiştir. Camiye doğu kenarından bitişik olduğu bilinen medrese de yapının son cemaat yeri gibi yıkılmıştır. Bu yapılarla birlikte inşa edilmesi muhtemel olan caminin yakınındaki (kuzeydoğu) hamam 1965-1967 yılları arasında yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuştur. Köşelerinde kubbeli dört halveti bulunan haçvari planlı sıcaklığı, buna bitişik dikdörtgen planlı külhan ve su deposu ile ilişkisinin bir kısmı ortaya çıkarılmış olan hamam günümüzde harabe durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Brosset, *Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie*, Petersbourg 1849, II, 138-140; a.mlf., *Les ruines d'Ani, capitale de l'Arménie sous les rois bagratides aux X. et XI. siècle, histoire et description*, Petersbourg 1860-61, I, 30-32; II, 138-139; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul 1953, I, 363-364, rs. 70-71, 73; a.mlf., *Ani Şehri Tarihi*, Ankara 1982, s. 55, rs. 15-24; a.mlf., "Selçukluların Ani'yi Fethi ve Buradaki Selçuklu Eserleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, Ankara 1970, s. 135-136, rs. 15-18; H. F. Lynch, *Armenia, Travels and Studies*, Beirut 1967, I, 376-377, rs. 80; *Kars İl Yıllığı*, Ankara 1973, s. 123; M. Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995, s. 111-120; Beyhan Karamağaralı, "Ani Ulu Camii (Menuçehr Camii)", 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1995, II,

Menûçîhr Camii'nin planı

323-340; İlhan Akçay, "Ani'de Türk Eserleri", TK, II/22 (1964), s. 155-159; Kemal Balkan – Osman Sümer, "1965 Yılı Ani Kazılan Hakkında Kısa Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIV/1-2, Ankara 1967, s. 104-105, rs. 7-13, plan 1-2; Kemal Balkan, "Ani'de İki Selçuklu Hamamı", *Anadolu: Anatolia*, XII, Ankara 1970, s. 39-57; Enis Karakaya, "Zwei Seldschukische Moscheen in Ani", *TTOK Belleteni*, sy. 79/358 (1991), s. 38-41; W. Barthold, "Ani", İA, I, 436.

ENİS KARAKAYA

MENÜÇİHRÎ

(منوچهری)

Ebû'n-Necm Ahmed b. Kûs
b. Ahmed Menûçîhrî Dâmegânî
(ö. 432/1040-41 [?])

İrânî şair.

Belh'te dünyaya geldiği söylenmekle beraber kendisi doğum yerini şiirlerinde Dâmegân (Dâmgân) olarak belirtmiştir. Genç yaşta yazdığı bir şiirin Mes'ûd b. Mahmûd dönemine (1030-1041) ait olduğunu söylediğine göre muhtemelen IV. (X.) yüzyılın sonları veya V. (XI.) yüzyılın ilk yıllarında doğmuştur. Tezkirelerde lakabı "şest-gele" (altmış sürü sahibi) kaydedilmiştir. Ancak bu lakabın ona ait olmadığını ve bir başka şairle karıştırıldığını söyleyenler de vardır (İA, VIII, 340). Menûçîhrî mahlasını almasının sebebi, Cürcân ve Taberistan'da hüküm süren Ziyârililer'den Menûçîhr b. Kâbûs b. Veşmgîr'in sarayına intisap etmiş olmasıdır. Menûçîhrî'nin hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Avfi, onun çocukluğunda çok zeki olduğunu ve çok şiir ezberlemekle tanındığını belirtmektedir. Şiirlerinden iyi bir eğitim aldığı, dinî ilimler, Arap dili, tıp gibi alanlarda tahsil gördüğü, gençliğinde Cürcân ve Taberistan'da bulunduğu anlaşılmaktadır.